

1. Uvod i ciljevi istraživanja

Nogomet je najpopularniji sport u Europi, Južnoj Americi i Africi. Milijuni nogometaša ga igraju profesionalno, amaterski i rekreativno, a još veći broj ljudi ga prati. Osim stalnih navijača, često povezanih kroz navijačke udruge, broj navijača i gledatelja posebno raste tijekom europskih i svjetskih nogometnih prvenstva. Sastavi igrača brojnih nogometnih klubova, kao i današnjih nogometnih reprezentacija, zrcale povijesne i suvremene migracijske tokove. Međunarodne migracije potaknute igranjem nogometa i rada u nogometnim klubovima (Acheampong, Bauhaouala & Raspaud, 2017; Elliot & Harris, 2015; Lanfranchi & Taylor, 2015, 2001) možemo promatrati u kontekstu suvremenih globalnih međunarodnih migracija koje karakterizira, između ostaloga, ubrzanje migracija, tipološka različitost i povećanje politizacije migracija (usp. Gold & Nawyn, 2019; Vermeulen, Baldwin-Edwards & Van Boeschoten, 2015; Penninx, Berger & Krall, 2006; Castles & Miller, 2003; Cohen, 1995) te vezano uz njih pitanje integracije imigranata. Useljavanja u zapadne europske države intenzivirala su se od sredine 20. stoljeća (usp. Hollifield & Foley, 2022; Black et al., 2010; King et al., 2010). Sastav stanovništva današnjih europskih država rezultat je brojnih međunarodnih migracija, ponajviše migranata iz bivših kolonija država primitka, ekonomskih migranata (posebice privremenih gostujućih radnika migranata koji su se pretvorili u trajne migrante) te prisilnih izbjegličkih migracija, odnosno ljudi koji su dobili međunarodnu zaštitu (usp. Rajković Iveta, Kelemen & Župarić-Iljić, 2018; Penninx, Berger & Krall, 2006; Castles & Miller, 2003). Sukladno tome, suvremene države i društva ne podrazumijevaju etničku i kulturnu homogenost, već heterogenost te se razlikuju od kulturnih i političkih ideala *nacionalnog kontejnera* (Jurković & Rajković Iveta, 2016: 149; Čapo & Gulin Zrnić, 2011). Primjerice, u Republici Hrvatskoj u najvećem broju žive etnički Hrvati,¹ ali i pripadnici 22 nacionalne manjine,² te u manjoj mjeri građani drugih etničkih pripadnosti (npr. Kinezi, Francuzi, Brazilci itd.)

Zbog demografskih izazova, posebice starosti europskog stanovništva posljednjeg desetljeća imigracija je sve brojnija, s tendencijom povećanog priljeva novih imigranata koji dolaze iz brojnih država (McAuliffe & Triandafyllidou, 2021; Fiddian-Qasmiyeh et al., 2014). Dakle i iz drugih kontinenata ne samo u razvijene zapadne i sjeverne europske države, već u sve europske države, uključujući Republiku Hrvatsku.

¹ Vidjeti Popis stanovništva, kućanstava i stanova u Republici Hrvatskoj, popis 2021. godine Republici Hrvatskoj prvi rezultati (<https://dzs.gov.hr/naslovna-blokovi/u-fokusu/popis-2021/88>) (pristup 4. 12. 2022.).

² Status nacionalne manjine u Republici Hrvatskoj imaju: Albanci, Austrijanci, Bošnjaci, Bugari, Crnogorci, Česi, Mađari, Makedonci, Nijemci, Poljaci, Romi, Rumunji, Rusi, Rusini, Slovaci, Slovenci, Srbi, Talijani, Turci, Ukrajinci, Vlasi, Židovi. Njihov udio u ukupnom stanovništvu Republike Hrvatske vidi na: <https://www.dzs.hr/>. (pristup 16. 12. 2022.).

Imigracijske i integracijske politike i zakoni selektiraju potencijalne imigrante, određuju koga smatraju migrantom, pripisuju imigrantima određene tipološke klasifikacije (npr. ekonomski migranti, „prave“ izbjeglice, nedokumentirani, iregularni migranti itd.), pod kojim uvjetima i nakon koliko vremena boravka u nekoj državi osoba može zatražiti državljanstvo, dozvoljava li se spajanje obitelji, kakvi su pravni statusi migranata i pripadnika poslijemigracijskih generacija itd. I dok su u prošlosti pojedine europske države bile uglavnom iseljeničke (npr. Irska, Italija, Grčka), danas su brojne države istodobno iseljeničke i useljeničke, kao što je to i Republika Hrvatska.

1.1. Izvori i metodologija

Ova knjiga temelji se na istraživanju koje sam provodila od 2019. godine do kraja 2022. godine ponajviše u okviru znanstvenog projekta: *Sport, diskriminacija i integracija. Sport kao medij društvene inkluzije i participacije* (INTEGRA), Hrvatske zaklade za znanost, pod vodstvom prof. dr. sc. Gorana Pavela Šanteka s Odsjeka za etnologiju i kulturnu antropologiju, Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.³ Istraživanje sam provela multilokalno (Marcus, 1995), na više lokaliteta u Republici Hrvatskoj te manjim dijelom u Republici Srbiji i Republici Sloveniji te komparativno s ciljem usporedbe podataka između zemalja, regija, gradova i okolnih mjesta, ali i transnacionalno (Yalaz & Zapata-Barrero, 2018: 17, 22). Budući da su se iz navedenog projekta terenska istraživanja mogla provoditi samo na prostoru Republike Hrvatske, istraživanja u inozemstvu provodila sam u okviru četiri manja, jednogodišnja projekta. Riječ je o institucijskim projektima Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu: *Sport i integracija. Sport kao medij društvene inkluzije* (tijekom 2019. godine), voditelj prof. dr. sc. Goran Pavel Šantek; *Baština, identitet, granice* (2020.) te dva istoimena projekta *Granice, migracije, baština* (2021. i 2022.), koje sam osobno vodila.

Istraživanje je provedeno kvalitativnom etnološkom i kulturnoantropološkom metodologijom (Zapata-Barrero & Yalaz, 2018). Najvećim dijelom polustrukturiranim intervjuima s Romima (pripadnicima nacionalne manjine), navijačima i navijačicama, trenerima (migrantima), s aktivistima, biografski narativnim intervjuima i intervjuima usmjerenim na probleme (Yalaz & Zapata-Barrero, 2018: 14-15). Koristila sam i metodu (ne)sudioničkog promatranja (Bryman, 2012) na različitim događanjima (npr. nogometnim kampovima, tijekom gledanja utakmica) s ciljem pripreme za intervju i nadopunjavanja građe (ibid. 15) te izgradnje empirijske baze (Rockwell, 1987). Nakon sređivanja terenskih bilježaka, transkribiranja, anonimiziranja i kodiranja intervjuja, napravila sam tematsku analizu etnografske građe (Braun & Clark, 2006). Za osmišljavanje upitnica za intervju i protokol

³ Više o projektu vidjeti: <https://integra.ffzg.unizg.hr/>. (pristup 16. 12. 2022.).

promatranja, provela sam analizu različitih medijskih objava i virtualnog materijala (Adolfo & Ardèvol, 2010) npr. društvenih mreža, internetskih stranica. Za pripremu, potvrdu i provjeru faktografskih podataka (godina, naziva, imena) i za smještanje dobivene etnografske građe u kontekst koristila sam različite dokumente i druge arhivske podatke (udruga, nogometnih klubova, nacionalnog nogometnog saveza) i statističke podatke (npr. o broju imigranata, stranih radnika).

Zbog specifičnosti izvora, uključujući i preglede prethodnih istraživanja, događaja koje sam promatrala, lokaliteta na kojima sam istraživala i ključ prema kojem sam odabirala sugovornike kao i razradi kvalitativne metodologije koju sam koristila detaljnija pojašnjenja donosim u okviru svake studije slučaja, tj. poglavlja knjige.

1.2. Pregled dosadašnjih istraživanja i ciljevi knjige

Recentna istraživanja različitih znanstvenika društvenih i humanističkih znanosti, u istraživački i analitički fokus stavljaju migracijske i postmigracijske procese, ulogu sporta u integraciji i socijalizaciji (Seippel, 2019), društvene promjene i socijalnu uključenost (Ekholm, 2018); integraciju pripadnika manjinskih zajednica u većinsko društvo (Hassan & Telford, 2014); korištenje sportskih medija u integraciji npr. njemačkih stanovnika s turskim migracijskim podrijetlom (Ludwig & Schierl, 2013), ulogu sporta u integraciji izbjeglica i općenito imigranata (Kataria & De Martini Ugolotti, 2022; Jurković 2021a, 2021b; Spaaij 2012); važnost kulturnog kapitala koji se stvara kroz sport i tjelesnu aktivnost u integraciji kao dvosmjernom procesu promjene i prilagodbe (Smith, Spaaij, McDonald, 2019) itd. Pregled suodnosa integracije i sporta vidjeti u: Jurković & Spaaij, 2022: 637-638.

U relevantnoj znanstvenoj literaturi pronalazimo radove koji tematski povezuju nogomet i migracijske procese. To su radovi o suvremenim međunarodnim globalnim migracijama s fokusom na istraživanje uloge etabliranih nogometnih liga u Europi i Južnoj Americi, zatim migracijama profesionalnih nogometaša i nogometašica, amaterskih nogometaša i članova njihovih obitelji (posebno kod maloljetnih igrača) (usp. Elliott & Harris, 2015), stranim profesionalnim nogometašima (usp. Storey, 2011; Dietschy, 2006; Taylor, 2006; Lanfranchi & Taylor, 2001). Koncept o integraciji i nogometu je kompleksan (De Martini Ugolotti & Caudwell, 2021; Nunn, Spaaij, Luguetti, 2021). Posljednja dva desetljeća pojavljuju se radovi s fokusom na integraciji kroz nogomet (Dietschy, 2006; Ross, 2001), s posebnim težištem na pozitivnan utjecaj igranja nogometa na integracijske procese u različitim društvima (Zec & Paunović, 2015). Ponekad je naglasak na kulturnim specifičnostima imigrantskih zajednica, posebno integraciji igrača islamske vjeroispovijedi u Europi (Al Ganideh, 2018). Istražuje se i integracijski potencijal i sociopolitička ograničenja za prisilne imigrante, odnosno izbjeglice koje traže međunarodnu zaštitu (azil) (Jurković & Spaaij, 2022; Jurković, 2021, 2018a, 2021a). Kroz amaterske i rekreacijske nogo-

metne klubove provode se brojni programi i projekti integracije imigranata, pripadnika manjinskih i marginaliziranih zajednica budući da interakcije između ljudi potaknute igranjem nogometa imaju potencijal umanjivanja diskriminacije, rasizma i netolerancije, dakako to se ne događa samorazumljivo, niti su nogometni tereni i stadioni lišeni negativnih društvenih pojava (usp. Bartoluci & Mustapić 2020).

Knjiga ima dva cilja: istražiti koliko nogomet može doprinijeti integraciji i društvenoj inkluziji te propitati postojeće teorijske koncepte o integracijskom procesu. Istraživanje je provedeno kroz četiri studije slučaja⁴ koje su na prvi pogled izrazito različite s obzirom na granice istraživanog i analiziranog društvenog konteksta. Međutim, vrlo pomno i namjerno su odabrane kako bi se dobio najširi mogući i sveobuhvatniji uvid u specifičnosti i kompleksnosti integracijskog procesa. Sve studije slučaja, kao i sudionike istraživanja povezuju nogomet, migracije, odnos prema Drugima i propitivanje uloge nogometa u integracijskom procesu.

Prva studija slučaja, poglavlje knjige problematizira integraciju Roma. Temelji se na mom članku objavljenom na engleskom jeziku pod naslovom: „Football as a medium for (transnational) integration of the Romani people“ (Rajković Iveta, 2024). Poglavlje je znatno prošireno s dodatnom etnografskom građom i u skladu s time produbljenom analizom. Na prostoru jugoistočne i srednje Europe žive brojne romske zajednice koje se razlikuju ovisno o zemlji podrijetla, razdoblju doseljavanja i kulturi (religiji, jeziku, običajima itd.) (usp. Fraser, 1992; Avara & Mascitelli, 2014; Gay & Blasco, 2002). Romi su narod bez države, europska manjina i socijalno najugroženija skupina. Iako Romi, *de iure* imaju sva građanska prava, prema vlastitom mišljenju nisu integrirani čak niti u državama rođenja (Rajković Iveta, 2019). U literaturi ih se navodi kao primjer marginaliziranih građana (*citizenship margins*) (Sardelić, 2019), često se promatraju i konstruiraju kao ‘Drugi’ putem rasnih i egzotizirajućih diskursa (Magazzini & Piemontese, 2019; Fekete, 2014). Posljednja dva desetljeća države članice Europske unije provode brojne politike i aktivnosti za poboljšanje njihova socijalnog položaja i integraciju, uz istodobno očuvanje etničkog i kulturnog identiteta. Znanstveni radovi o integraciji Roma uglavnom su fokusirani na socijalnu integraciju, obrazovanje, suodnos obrazovanja i uključivanja na tržište rada, analizira se suodnos rasizma i zapošljavanja, uloga medija u socijalnoj integraciji, povezanost društvene nejednakosti, integracije i vjerskih praksi Roma, stereotipe koji proizlaze iz kulturnih obrazaca itd. (detaljniji pregled istraživanja vidjeti u drugom poglavlju knjige). Danas pojedini Romi žive sjedilačkim načinom života, ali brojni i dalje migriraju, te ih možemo promatrati kao mozaičnu zajednicu/e čiji se sastav neprestano mijenja s obzirom na porijeklo i vrijeme doseljavanja u neku sredinu (Ram, 2014; Stauber & Vago, 2007). Sve navedeno stvara granice između pripadnika Roma kao jednog naroda i članova jedne zajednice pa i u jednom mjestu. S druge strane ovakav način života pospješuje

⁴ O studijama slučaja usp. Swanborn, 2010 i Ó Riain, 2009.

brojne translokalne i transnacionalne migrantske mreže i između romskih zajednica koje uključuju starosjedilačko i doseljeno stanovništvo. Dosadašnja istraživanja koja konceptualno povezuju transnacionalne procese i integraciju analiziraju transnacionalne aktivnosti imigranata sa zemljom podrijetla i integraciju u zemlji primitka (Mügge, 2016: 110). U ovoj knjizi nadilazim takve analize i u istraživački fokus stavljam transnacionalne aktivnosti i Roma koji su rođeni i žive u različitim državama (neovisno jesu li i migranti). Također, koliko mi je poznato ovo je prvo istraživanje o ulozi nogometa u integraciji Roma. U ovoj studiji slučaja istražujem ulogu nogometa u smanjivanju diskriminacije, nejednakosti, siromaštva, socijalne isključenosti što sve utječe na integraciju. Poglavlje se temelji na etnografskom istraživanju na više lokaliteta u Republici Hrvatskoj, Republici Sloveniji i Republici Srbiji. U njemu se analizira ulogu nogometa, profesionalnog, amaterskog i rekreativnog, u integraciji Roma u većinsko društvo. S obzirom na brojnost romskih zajednica (od kojih su neke autohtone, a neke migranti iz različitih migracijskih valova tijekom 20. stoljeća posebice suživota u Jugoslaviji) cilj je bio istražiti olakšava li nogomet kao najpopularniji sport socijalnu integraciju (Pennix, 2007) u većinsko društvo, ali i u etničku romsku zajednicu na samo u lokalnim već i na transnacionalnoj razini. Terenska istraživanja usmjerila sam na nogometne kampove i turnire koje osmišljavaju sami Romi s ciljem uvida u to kako pripadnici istraživane manjinske zajednice provode i vide integracijski proces. Osim društvene integracije i inkluzije, cilj istraživanja usmjerila sam na propitivanje utjecaja igranja nogometa na ekonomsku integraciju (ibid.). Polazeći od činjenice da mladi sportaši moraju redovito pohađati školu cilj istraživanja je saznati prekidaju li maloljetni Romi ustaljene obrasce ranog napuštanja obrazovanja ili igranje nogometa rezultira dužim obrazovanjem, završavanjem srednjih škola i lakšim uključivanjem na tržište rada, odnosno ekonomskom integracijom, te neposrednom društvenom integracijom (ibid.). Namjera ove studije slučaja je da rezultati istraživanja doprinesu i osmišljavanju javnih integracijskih politika.

Drugo poglavlje knjige, studija slučaja traži odgovor na pitanje kada stranci postaju 'naši'. Polazeći od saznanja da su nogometaši iznimno popularni i da su neki od njih imigranti, cilj je komparativno istražiti stavove navijača (uključujući i navijačice) HNK Hajduk iz Splita prema stranim nogometašima koji su igrali i igraju u Hajduku i drugim imigrantima s istim sociodemografskim karakteristikama (s naglaskom na nacionalne, etničke, regionalne, religijske, rasne karakteristike te spolnu orijentaciju). Navijače sam izabrala zato što su navijačke skupine u javnom diskursu percipirane kao nasilne (više vidjeti u znanstvenim radovima, npr. Šantek, Zečević, Nuredinović, 2020; Lalić, 1993 itd.), većinom desno orijentirane i karakterizira ih *huliganski identitet* (usp. Leeson, Smith & Snow, 2012; Spaaij, 2006). Međunarodne migracije reflektiraju se i na imigracijske tokove u Republici Hrvatskoj, stoga dolazak stranih profesionalnih nogometaša u HNK Hajduk promatram u širem migracijskom kontekstu, s naglaskom od sedamdesetih godina 20.

stoljeća do danas. U ovom razdoblju promijenile su se makropolitike okolnosti što promatram kroz teorije studija granica (usp. Agier, 2019; Balogh, 2019; Wilson & Donnan, 2012). Građu kontekstualiziram kroz promjene država, društvenog i političkog konteksta: osamostaljenje Republike Hrvatske od Jugoslavije i Domovinski rat, ulazak Hrvatske u Europsku uniju i Hrvatsku na izbjegličkoj ruti. Pored demografskih problema, odnosno činjenice da Republika Hrvatska gubi stanovništvo (zbog starosti, niskog fertiliteta i velikog vala iseljavanja nakon ulaska u EU, usp. Gregurović & Klempić Bagadi, 2023; Klempić Bagadi, 2023; Strmota & Ivanda 2022; Akrap & Ivanda 2019; Jurić, 2018; Akrap, Strmota & Ivanda, 2018, 2017; Rajković Iveta & Horvatin, 2017; Župarić-Iljić, 2016 itd.), tema dolaska stranih migranata, useljenika i sezonskih radnika i njihova integracija posebno je važna za Dalmaciju kao turističko područje što je bio razlog da istraživanja proveden upravo na ovom prostoru. Na temelju kvalitativnog etnografskog istraživanja provedenog s navijačima i navijačicama HNK Hajduk napravila sam komparaciju i analizu njihovih kazivanja – prihvaćaju li strane nogometaše i druge različite imigrante i pod kojim „uvjetima“. Tijekom istraživanja koristila sam i metodu (ne) sudioničkog promatranja tijekom gledanja nogometnih utakmica. Za pripremu intervjua i kontekstualizaciju pojedinih događanja koristila sam analizu medijskog diskursa. Cilj istraživanja bio je saznati mogu li, i kako, nogomet i strani nogometaši pridonijeti integraciji različitih imigranata i društvenoj inkluziji te kako navijači vide integracijski proces. Možemo li kroz njihove stavove i razmišljanja prepoznati jedan od dosadašnjih modela integracije (usp. Aggestam & Hill, 2008 prema Bolmberg, 2020) ili podtipova/miješanih modela koji iz njih proizlaze. Iako postoje brojni radovi o navijačkim skupinama, kao i radovi o integraciji imigranata, nisam naišla na rad sa sličnim istraživačkim fokusom.

Treće poglavlje knjige, studija slučaja problematizira izazove integracije visoko-kvalificiranih i visokoobrazovanih profesionalaca, migranata u sustavu profesionalnog sporta. Ovo poglavlje knjige, također je prošireno istraživanje, mog objavljenog rada: „The Challenges of Integrating Highly Skilled Migrants into the Professional Sports System“ (Rajković Iveta, 2023). Osim nogometaša, migriraju i članovi stručnog stožera tj. osoba u sustavu sporta primjerice glavni trener, pomoćni treneri, analitičari, fizioterapeuti, liječnici itd., te nije neuobičajeno da se cijeli stožer sastoji od ljudi iz različitih zemalja (Taylor, 2010; Lanfranchi & Taylor, 2001). Postoji specijalizirani znanstveno stručni časopis o trenerima i znanstveni radovi u kojima je fokus na dominantnim oblicima sportskog treniranja (Bush et al., 2015) itd. Međutim, nisam naišla na istraživanja o izazovima integracije visokoobrazovanih i visokokvalificiranih migranata u sustavu sporta, a takvi migranti su upravo nogometni treneri koji su u fokusu ovoga poglavlja knjige. S obzirom na to da su ugovori o radu trenera na određeno vrijeme i da su oni vrlo dobro plaćeni i povlaštene cirkularni migranti, u ovom poglavlju istražujem motivacije za migraciju, pripremu za život i rad u novim državama, očekivanja i iskustva. Ovi migranti sele se zbog unaprijed

dogovorenih poslova i time su ekonomski integrirani. Stoga analiziram društvenu, kulturnu (Penninx, 2005) i interaktivnu dimenziju integracijskog procesa (Esser, 2001: 16 prema Penninx & Garcés-Mascareñas, 2016: 13). Istražujem izazove, ali i percepciju njihove subjektivne dobrobit u radnim/profesionalnim i neradnim (obiteljskim, društvenim i privatnim) domenama života (Languilaire, 2009). Analizirala sam iskustva iz različitih država zapadne Europe, u islamskim zemljama Bliskog istoka i Azije. Zanima me koliko se društvena i interaktivna dimenzija integracije ovih migranata odvija u društvu prijema, a koliko u profesionalnim krugovima. Iako je riječ o privilegiranim, dobro plaćenim migrantima, s druge strane radi se o migrantima s nesigurnim radnim ugovorima što je dovelo do poznate uzrečice u njihovim krugovima: „Trenner uvijek mora imati spakirane kofere!“. Česte remigracije donose nove integracijske izazove, transnacionalne obiteljske prakse, (ne)mogućnost boravka nezaposlenih članova obitelji, “žrtvovanje” partnerove karijere i društvenog života djece. Osim njihove osobne integracije, zanima me doprinose li i kako oni svojim radom integraciji različitih stranih nogometaša u klubu u kojem rade, smatraju li da su za to osposobljeni i na koje izazove nailaze.

Osim propitivanja teorija o društvenoj, kulturnoj, ekonomskoj i interakcijskoj dimenziji integracijskog procesa i društvenoj inkluziji (Penninx, 2005; Esser, 2001; Penninx & Garcés-Mascareñas, 2016) u zaključnom poglavlju analizira se pravna i politička dimenzija integracije (ibid.) na temelju međunarodnih migracija reprezentativaca, dobivanja građanskog i sportskog državljanstva i (ne)potrebne integracije pa čak niti življenja u državi za koju se nastupa i čije državljanstvo im se nudi. Navode se i analiziraju primjeri nogometaša reprezentativaca koji su odabrali igrati za državu u kojoj nisu rođeni. Budući da u praksi imigranti zadnje ostvaruju pravnu i političku dimenziju integracije, kroz dobivanje i nuđenje privilegiranog i oportunog državljanstva reprezentativcima, ujedno i elitnim migrantima propitujem općenito značenje integracije od strane država primateljica. Ovo, četvrto poglavlje knjige, prijevod je rada: „Migrations, Citizenships, and the Right and Choice to Play for a National Football Team with a Focus on the Croatian National Team“, kojega sam objavila 2024. godine u koautorstvu s Vladimirom Ivetom.

Knjiga završava teorijskom kontekstualizacijom, propitivanjem postojećih teorija integracijskog procesa, modela i dimenzija integracije na temelju dobivene etnografske građe (iskustva, stavova i razmišljanja različitih aktera povezanih s nogometom). Sva dosadašnja istraživanja integracijskog procesa problematiziraju integraciju imigranata u društva prijema (više vidjeti u odlomku 1. 3. *Teorijski okvir: uvod u istraživanje integracijskog procesa*). Ova knjiga nadilazi takva istraživanja budući da se istražuje uloga nogometa u integraciji i punopravnih državljanina i podjele u društvu koje “proizlaze iz trajnih društvenih i ekonomskih nejednakosti” (De Martini Ugolotti & Caudwell, 2021: 2). Kroz odabrane studije slučaja, cilj je istražiti i analizirati širok raspon aktera u integracijskom procesu: od marginalizira-

nih, diskriminiranih i istodobno pravno integriranih građana Roma, preko stavova navijača pod kojim uvjetima bi prihvatili strane nogometaše i druge imigrante, do uvida u življena iskustva elitnih i privilegiranih migranata, visokospecijaliziranih osoba u sustavu sporta.

U konačnici, na temelju etnografije pojedinačnog, različitih iskustava, stavova i razmišljanja osoba vezanih uz nogometnu igru nakana je propitati postojeće teorijske koncepte o integracijskom procesu i modelima integracije. Na temelju dobivenih rezultata istraživanja dati preporuke kreatorima javnih integracijskih politika i drugim akterima integracijskog procesa kako nogomet može doprinijeti integraciji građana različitog, posebice imigrantskog i manjinskog podrijetla i sociokulturnih posebnosti.

1.3. Teorijski okvir: uvod u istraživanje integracijskog procesa

Integracijski proces i politike integracije vezuju se uz migracijski, demografski, gospodarski i povijesni kontekst određene države i neodvojivi su od njezinih različitih procedura i pravnih regulativa. Kroz povijest prepoznajemo tri najraširenija modela integracije: asimilacijski, multikulturni i interkulturni iz kojih proizlaze različiti miješani modeli (usp. Bolmberg, 2020; Aggestam & Hill, 2008). U asimilacijskom modelu država, odnosno društvo prijema očekuje od imigranta/useljenika da usvoje kulturu (npr. običaje, jezik, religiju) i vrijednosne norme društva prijema s ciljem njezina prihvaćanja i identificiranja s njima. Riječ je o jednosmjernom procesu koji trebaju proći pojedinci da bi se postigla društvena kohezija, tj. uključili imigranti, pripadnici imigrantskih i manjinskih skupina u dominantnu i većinsku kulturu (usp. Bolmberg, 2020). Ovaj model primjenjuje se npr. u Francuskoj i Sjedinjenim Američkim Državama. U Sjedinjenim Američkim Državama poznat je kao model *melting pota* (lonca za taljenje, usp. Mesić, 1998). Građanska nacija Amerikanaca temelji se na američkom identitetu, engleskom jeziku, liberalnim vrijednostima itd.

Multikulturni model podrazumijeva suživot različitih etničkih grupa s njihovim kulturnim obilježjima (npr. jezikom ili govorima, običajima) u jednoj sredini. Svaka useljenička zajednica nastoji i može zadržati svoj kulturni identitet. Različite zajednice međusobno se priznaju i poštuju kulturne specifičnosti. Ovaj model prihvatile su i provode npr. Kanada, Australija, Švedska, Nizozemska itd. Prava na njegovanje i promicanje različitih kulturnih praksi svaka država regulira svojim politikama i pravnim aktima. Treći model je interkulturalni koji stavlja naglasak na kulturne razlike i kulturni pluralizam, dijalog i interakciju između različitih kultura s ciljem razumijevanja različitosti, uklanjanja predrasuda i stereotipa (ibid.).

Kao što sam već pisala (Rajković Iveta, 2019: 157, prema Entzinger et al., 2015) „od druge polovine 20. stoljeća države zapadne Europe bile su privlačne za brojne useljenike te je 1980-ih godina tema integracije imigranata sve više ulazila

u istraživački fokus znanstvenika različitih disciplina. Pristupi su se razvijali kroz povijest, a postojao je, u većoj ili manjoj mjeri, međututjecaj istraživanja i politika, kako na razvoj politika integracije migranata tako i na istraživanja integracije migranata”.

Integracija, kao termin, koncept i proces u znanstvenim radovima znanstvenika različitih znanstvenih provenijencija (sociologa, politologa, pravnika, etnologa i antropologa...) kao i u javnom diskursu bila je isprepletena s drugim terminima i procesima (npr. adaptacija), različito definirana i korištena ovisno o društvenom kontekstu, aktualnim događanjima u pojedinim državama i razdobljima (Tomić-Koludrović, 1999). Integracija je označavala i različite analitičke razine, primjerice dualnu razinu, kojom se analiziralo dijelove društva (sistemska integracija) i pojedince u interakciji (socijalna integracija) (Lockwood, 1963).

Integracijski modeli i integracijske politike mijenjaju se s obzirom na imigracijski kontekst. Primjerice razdoblje povećanog priljeva imigranata, kakvo je bilo tijekom „izbjegličke krize” 2015. godine (Crawley & Skleparis, 2017), odnosno „dugog ljeta migracija“ (Kasperek & Speer, 2015), kada smo svjedočili velikom valu iregulariziranih migracija iz Bliskog istoka prema europskim državama utjecalo je na propitivanje najraširenijeg multikulturalnog modela. Ovaj model, u razvijenim državama zapadne i sjeverne Europe, od tada, odnosno zadnje desetljeće, nailazi na sve veće kritike, budući da, po nekima, naglašava i dozvoljava previše kulturoloških, posebice religijskih različitosti (konkretno prakticiranje islama i javno isticanje njegovih obilježja kao što su izgradnja džamija, nošenja burki i nikaba, primjenu šerijatskog zakona sl.), čime se zanemaruje i gubi identitet država primateljica, odnosno europski identitet koji se temelji na kulturi, dominantnoj kršćanskoj religiji i drugim prepoznatim zajedničkim vrijednostima država zapadne Europe (Vertovec, 2018). Brojnost imigranata utječe na politizaciju migracija što posljednjih godina rezultira pojačanim brojem desno orijentiranih političkih stranaka koje postižu sve veću podršku na izbornim rezultatima budući da svojim izbornim programima pozivaju i ističu temelje identiteta svojih država (etničkog, kulturnog, religijskog, jezičnog). Suvremeni kritičari multikulturalnog modela dovode do propagiranja asimilacijskog modela, što pojedini znanstvenici nazivaju i tumače postmultikulturalističkim razdobljem u Europi (ibid.).

U europskom kontekstu, koncept integracije danas se koristi za istraživanje funkcioniranja suživota europskog stanovništva koje je multikulturalno i multirasno (Favell, 2010). Povećanim dolaskom izbjeglica u države Europske unije, iz migracijskih studija, izdvajaju se i posebno mjesto zauzimaju sve brojniji radovi o izbjegličkim migracijama i integraciji izbjeglica (usp. Jurković, 2021, 2018a, 2021a, 2018; Feischmidt, Pries & Cantat 2019; Gregurović & Župarić-Iljić, 2018; Gregurović, Kuti & Župarić-Iljić, 2016; Jurković & Rajković Iveta, 2018, 2016; Stewart & Mulvey, 2014 itd.), a istraživanje integracijskog procesa postaje

jedna od ključnih interdisciplinarnih istraživačkih tema znanstvenika društvenim i humanističkih znanosti (Heckmann & Schapper, 2003).

Integracija imigranata i pripadnika manjinskih zajednica u društvo prijema, odnosno većinsko društvo, uglavnom se istraživalo i promatralo s aspekta društva prijema i većinske etničke zajednice. Međutim, kao što je navedeno (Jurković & Rajković Iveta, 2016: 149) dosadašnja su istraživanja pokazala da je za integraciju imigranata u državu prijema neophodna suradnja. To je dvosmjernan proces u kojem se interakcijama imigranata i pripadnika manjinskog stanovništva s jedne strane te domicilnog stanovništva (koje odavno nije etnički i kulturno homogeno) s druge strane, prihvaćaju i razmjenjuju kulturni sadržaji i poštuju različitosti (Goodman, 2010). Pri tom je važno međudjelovanje institucionalnih sustava i imigranata (Brubaker, 1992).

Integracija je kompleksan proces u kojem pojedinac treba postati prihvaćen član društva, uspostaviti interakciju s drugim građanima, upoznati rad institucija u društvu prijema, biti prihvaćen i prepoznat prema svojim kulturnim specifičnostima. Proces prihvaćanja migranata u društvo može trajati generacijama (Heckmann, 2006:18, prema Penninx & Garcés-Masareñas, 2016:13). Integracija se danas analizira i smatra višedimenzionalnim procesom, a najraširenije i najvažnije smatraju se tri dimenzije: pravno-politička, društveno-ekonomska i kulturno-religijska (Penninx, 2005). Društveno-ekonomska dimenzija uključuje pravo na rad, obrazovanje tj. nastavak školovanja, pristup socijalnim i drugim pravima, poput zdravstvene zaštite. Kulturno-religijska dimenzija odnosi se na autonomiju kulturnih i religijskih praksi, percepciju i prakticiranje imigranata i pripadnika manjinskih zajednica u kulturnome, etničkom i vjerskom aspektu društva države primateljice. (ibid.) Pravno-politička dimenzija integracije uključuje postizanje političkih i statusnih prava (npr. dobivanje državljanstva za što je obično potrebna određena dužina boravka u nekoj državi, npr. 5 – 10 godina, poznavanje kulture, povijesti, jezika, uređenja i sl.), pravo boravka, spajanje obitelji i izborna prava (pravo biranja na različitim izborima od lokalne do parlamentarne razine, mogućnosti političke participacije) (Penninx, 2007). Osim ove tri dimenzije, sa stajališta osobe koja se treba integrirati u društvo prijema, važna je i interakcijska dimenzija integracije (društveni odnosi i mreže između domicilnog i imigrantskog stanovništva) i identifikacijska dimenzija (osjećaj pripadanja u društvo prijema) (usp. Esser, 2001: 16, prema Penninx & Garcés-Masareñas, 2016: 13). Kroz ove dvije dimenzije vidljiva je i važna subjektivizacija, tj. percepcija integracije sa stajališta imigranta (ibid.). Prema istim autorima, postoje tri razine procesa integracije (Garcés-Masareñas & Penninx, 2016: 17). Na razini pojedinca (imigranta, pripadnika manjine ili većinskog stanovništva), organizacija (imigrantskih i manjinskih organizacija, organizacija države primitka, uključujući i organizacije civilnog društva) te na razini institucija (institucije koje se ciljano bave imigrantskim i manjinskim zajednicama, ali i svim javnim institucijama koje

uključuju politike, propise i upravne organizacije) (ibid.). U ovoj knjizi integracijski proces analizira se u širem kontekstu socijalne kohezije, sučeljavajući procese integracije i socijalne inkluzije (Nieswand, 2008), temeljene na naracijama o življenim iskustvima vezanim uz nogomet. Pod socijalnom inkluzijom istražujem može li igranje nogometa doprinijeti smanjenju od siromaštva i društvene isključenosti, doprinijeti jednakim mogućnostima, npr. ravnopravnom pristupu tržištu rada, obrazovanju, sudjelovanju u odlučivanju itd. Smatram da nogomet i akteri povezani s njim daju izvrstan pregled heterogenosti suvremenog društva, ali i analitičkih okvira povezanih s migracijama, kao što su transnacionalizam i super raznolikost, budući da se imigranti kreću kroz višestruke identitete koji se međusobno presijecaju, uključujući nacionalno podrijetlo, etničku pripadnost, rasu, klasu, religiju, jezik, spol i (post)migrantsku generaciju (Yalaz & Zapata-Barrero, 2018: 18).